

## ביאורי מקראות בספר שמואל

### מאמר יז

#### ה' צבאות

(שמואל א, א יא)

וַתֵּדֶר נָדָר וַתֹּאמֶר ה' צְבָאוֹת אִם רָאָה תִּרְאֶה בְּעֵינַי אִמְתָּהּ  
וּזְכַרְתִּי וְלֹא תִשְׁכַּח אֶת אִמְתָּהּ וְנִתְּנָה לְאִמְתָּהּ זֶרַע אֲנָשִׁים  
וְנִתְּנָתִי לָהּ כָּל יְמֵי חַיֶּי וּמִזְבֵּחַ לֹא יִעָלֶה עַל רֹאשִׁי:

#### חידוש שם צבאות על ידי חנה

תפילתה<sup>1</sup> מלאת הרגש של חנה פותחת בתואר "ה' צבאות"; כך בוחרת חנה לפנות אל הקב"ה על מנת שיראה בצרתה ויתן לה בן. זהו שם חדש ובלתי מוכר עד הנה: הופעתו הראשונה היתה לפני כמה פסוקים - "וְעָלָה הָאִשׁ הַהוּא מְעִירוֹ מִיָּמִים יְמִימָה לְהִשְׁתַּחֲוֹת וּלְזַבֵּחַ לַה' צְבָאוֹת בְּשִׁלָּה", ואכן חז"ל כבר עמדו על הדבר ואמרו ששם זה הוא חידוש שחידשה כאן חנה בתפילתה<sup>2</sup>:

וַתֵּדֶר נָדָר וַתֹּאמֶר ה' צְבָאוֹת. אמר רבי אלעזר: מיום שברא הקדוש ברוך הוא את עולמו, לא היה אדם שקראו להקדוש ברוך הוא צבאות עד שבאתה חנה וקראתו צבאות.

#### "הוי"ה צבאות"

על מנת לעמוד על משמעות השם 'צבאות' בכלל, ומשמעותו כאן, בהתחדשותו על ידי חנה בפרט, נבקש לעמוד קודם בקצרה על משמעות קדימת שם הוי"ה לפני השם צבאות,

- על אף שפתיחת הפסוק היא "ותדר נדר ותאמר", בחרנו לכנות את דבריה של חנה בשם "תפילה" משום שהם כוללים בתוכם גם מימד זה: הלא בשביל נדר אין צורך אלא לומר "אם יתן לי ה' בן ונתתיו לה' כל ימי חייו". תחנוניה של חנה "אם ראה תראה... וזכרתני... ונתת לאמתך" הם בוודאי תפילה ובקשה מאת הקב"ה, וכך גם מפרשים חז"ל שיובאו בסמוך. על הקשר בין תפילה לנדר נרחיב אי"ה במקום אחר.
- בעזרת ה' נעמוד במאמר הבא על התנוצצות השם צבאות עוד אצל אלקנה, אלא שהוא עדיין לא נתן לו ביטוי מפורש.

במיוחד בהקשר המדובר כאן, כאשר שם זה מתחדש.

כידוע, שם הוי"ה מופיע לראשונה בתורה בפרק ב' של פרשת בראשית: "אֵלֶּה תּוֹלְדוֹת הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ בְּהִבְרָאָם בְּיוֹם עֲשׂוֹת ה' אֱלֹהִים אֶרֶץ וְשָׁמַיִם", בעוד שבפרק א' מופיע רק השם "אלהים" בלבד. על משמעות החילוק בין הפרקים, והמבט השונה שכל אחד מהם מתאר את הבריאה, כבר עמדנו במקומות אחרים בהרחבה<sup>3</sup>, ומתוכה נבין גם את פשר הופעתו של הקב"ה בפרק א' כ"אלהים" ורק בפרק ב' כ"הוי"ה אלהים":

בפרק א', כאשר הבריאה מתוארת מנקודת מבטו של הקב"ה, הרי היחס בין הקב"ה והבריאה מוצג באופן כזה, כביכול מציאותה של הבריאה הגשמית היא מחוץ למציאותו של ה', שהוא ישות נבדלת, רוחנית. הקב"ה הוא בורא העולם, אבל הוא אינו קיים בתוכו ומזוהה איתו. להיפך: העולם מסתיר את מציאותו של ה' מעינינו, ומציאותו כביכול מעלימה את מציאותו של ה'. היחס של הקב"ה לעולם, אפוא, הוא יחס של אלהים, של סמכות חיצונית ועליונה. בפרק ב', התורה עוברת לתאר את הבריאה מנקודת מבטה שלה, והמעבר המיידית מנקודת המבט האלהית לנקודת המבט של הבריאה עצמה מלמד על הנשגבות שיש בבריאה עצמה, שגם היא גילוי של ה'; ואדרבה, אין היא קיימת לעצמה אלא כל כולה גילוי מציאותו של הקב"ה. הקב"ה אינו רק הבורא שלה, אלא הוא מהווה אותה, ומכאן מגיע שם הוי"ה.

### הים מסרב להיבקע

להבחנה זו ישנן השלכות רבות ומשמעותיות לכל עבודת ה', ולעומק תודעת האדם והיחס והקשר שלו עם ה' יתברך. ביטוי נפלא לזה מצאנו בגמרא במסכת חולין המספרת את סיפורו של רבי פנחס בן יאיר שרצה שהנהר יבקע מפניו:

רבי פנחס בן יאיר הוה קאזיל לפדיון שבויין, פגע ביה בגינאי נהרא, אמר ליה: גינאי, חלוק לי מימך ואעבור בך, אמר ליה: אתה הולך לעשות רצון קונך ואני הולך לעשות רצון קוני, אתה ספק עושה ספק אי אתה עושה, אני ודאי עושה. (חולין ז, א)

רבי פנחס בן יאיר ציפה שהנהר יפסיק את מרוצתו, על מנת שהוא יוכל לעבור, שהרי הוא הולך לעשות מצוה, כפי שים סוף נבקע בפני עם ישראל: "הֲיֵם רָאָה וַיָּנֶס... מִלְּפָנֵי אֲדֹנָי חוּלִי אֶרֶץ", מפני ההולך לעשות ציווי של אדון כל הארץ.

אך להפתעתו, הנהר אינו סובר כמוהו, אלא רואה את מרוצת מימיו כשוות ערך למצות פדיון השבויים: "אתה הולך לעשות רצון קונך, ואני הולך לעשות רצון קוני". גינאי נהרא

3. ראה לעיל מאמר ה', ובספרנו להתהלך בשלשת המאמרים הראשונים על ספר בראשית.

מחדש לנו את המשמעות העצומה של שם הוי"ה, שנוכחותו מתממשת דווקא במרוצת המים, בטבע עצמו, ולא רק כאשר הוא משדד את מערכות הטבע. התגלות כזאת שייכת לפרק א', בה נוכחותו של הקב"ה מתגלה דווקא מחוץ לבריאה; בפרק ב' הקב"ה נוכח דרכה<sup>4</sup>.

### לעשות רצון קונו

לדבר זה ישנה השלכה עצומה על הדרך בה האדם אמור להעריך את מעשיו, וכפי שכותב רבי צדוק הכהן מלובלין:

כל הדברים הטבעיים הם עושים רצון השם יתברך כמו שנאמר (משלי ט"ז ד') כל פעל ה' למענהו לקילוסו ואמרינן בחולין בגינאי נהרא, אני הולך לעשות רצון קוני מה שהוא בטבעו כך, ולפיכך גם האדם כשעושה מעשים הטבעיים שהוא מוכרח בהם מצד טבעו נקרא הולך לעשות רצון קונו ויש מצוה בדבר. (צדקת הצדיק אות קעג)

### גילוי והנכחת שם ה' בבריאה

אולם משמעות הדברים אינה מסתיימת בכך שהאדם יעשה את "מעשיו הטבעיים": זהו גילוי נמוך של שם הוי"ה בבריאה, גילוי המשותף לאדם ולכל הנבראים; ישנו גילוי גבוה יותר המוטל על האדם - להנכיח את מציאות ה' בבריאה דרך התיקון שלה, בכך שהאדם אינו מקבל אותה כמות שהיא, אלא מטה אותה לדרך טובה ונכונה, ומשליט עליה את רצון ה'.

דבר זה מתבאר כבר בפרק ב' של בראשית, המחדש את שם הוי"ה ואת נוכחותו דרך הבריאה:

וְכָל שֵׁיחַ הַשָּׂדֶה טָרֵם יִהְיֶה בָאָרֶץ וְכָל עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה טָרֵם יִצְמַח כִּי לֹא הִמְטִיר ה' אֱלֹהִים עַל הָאָרֶץ וְאָדָם אֵינוֹ לְעַבְדָּ אֶת הָאָדָמָה... וַיִּצְרָה ה' אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם עֹפֵר מִן הָאָדָמָה וַיִּפַּח בְּאַפִּיו נִשְׁמַת חַיִּים וַיְהִי הָאָדָם לְנֶפֶשׁ חַיָּה... וַיִּקַּח ה' אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם וַיִּנָּחֵהוּ בְּגֶן עֵדֶן לְעַבְדָּהּ וּלְשָׁמְרָהּ:

הבריאה אינה מושלמת על ידי הקב"ה לבד, אלא היא דרושה לאדם שיעבדה ויתקנה.

זוהי דרך ממוצעת בין הגילוי השקט והקבוע של ה' בטבע עצמו, לבין הגילוי הרועש והבלתי שגרתי שלו דרך שידוד מערכות הטבע: זהו גילוי שהוא בתוך הטבע, אך על ידי פעולה יזומה, הנעשית על ידי האדם ולא מעצמה. דרך ממוצעת זו של גילוי כבוד ה' יכולה להתבצע רק על ידי האדם.

4. בנושא זה יש להרחיב עוד הרבה, ואין כאן המקום, ובע"ה במקומות אחרים נעשה זאת.

### שם "הוי"ה" ושם "הוי"ה צבאות"

אם כן, שם "הוי"ה" משמעותו היא שהקב"ה מהווה את הבריאה, שוכן בתוכה, ולא רק בורא ומשגיח מחוץ אליה, השגחה חיצונית וכללית, וממילא גם השגחתו היא פרטנית ובעלת ענין גם ב"דברים הקטנים": מי כה' אֱלֹהֵינוּ הַמַּגְבִּיהִי לְשִׁבְתָּ, הַמְשִׁפִּילִי לְרָאוֹת בְּשָׁמַיִם וּבְאָרֶץ (תהלים קיג, ה)<sup>5</sup>.

ומשכך, "הוי"ה צבאות" משמעותו שהויה זו מתגלה דרך צבאותיו של הקב"ה בבריאה: בני האדם. ומתוך בני האדם, מי שנבחרו לקיים תפקיד זה, (לאחר שהאנושות כשלה בו) הם בני ישראל, ומכח זה הם נקראים "צבאות ה'", "כפי שהפסוק אומר: 'וַיְהִי בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה יֵצְאוּ כָּל צְבָאוֹת ה' מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם'<sup>6</sup>.

### "הוי"ה צבאות" כחידוש של ספר שמואל

הופעתו של הקב"ה בעולם דרך בני האדם, עד כדי כך שהיא תהיה חלק משמו, היא חידוש שמתחדש כאן, בספר שמואל. כפי שהארכנו במאמרי פתיחת הספר, סדר הדברים הוא שהקב"ה מתגלה ביציאת מצרים (חמשה חומשי תורה) ובכניסה לארץ (ספר יהושע) מעל לבריאה, בכך שהוא מכופף ומשנה את חוקי הטבע למען עם ישראל. גילוי זה הוא זמני ומיועד רק לתחילת הקשר בין הקב"ה ובין עם ישראל, ובכך הוא מקביל לפרק א' של בראשית.

עם סיומו של גילוי זה בסוף תקופת יהושע, הגיע מקומו של הגילוי השני, המקביל לפרק ב', שבו נוכחותו של הקב"ה היא דרך הווית העולם עצמה, דרך תיקונה והשלמתה, ומשכך האדם נדרש לקחת אחריות על קידוש שמו של הקב"ה בעולם, ולא לצפות לקב"ה שיעשה זאת. דבר זה לא התרחש, ובכך נקלע עם ישראל לתקופת החושך של ספר שופטים, שבהם אין גילוי של הקב"ה כמעט, לא גילוי של פרק א' ולא גילוי של פרק ב'; זוהי תקופת ביניים שבין הגילויים. וכעת, עם זריחת אורו של שמואל, מתחיל להפציע הגילוי החדש, וכך חנה מגלה שיש לקב"ה שם חדש: "הוי"ה צבאות".

5. ואכן, פסוק זה עוסק בהיענותו של הקב"ה לתפילתה של חנה, כפי שנאמר בפסוקים הבאים מיד אחריו, המוזכרים את פסוקי תפילתה: מְקִימִי מַעְפָּר דָּל מַאֲשָׁפֶת יָרִים אֶבְיּוֹן, לְהוֹשִׁיבִי עִם-נְדִיבִים עִם-נְדִיבִי עִמּוֹ - מוֹשִׁיבִי עֶקְרַת הַבֵּית אִם הַבָּנִים שְׂמִיחָה. בע"ה במקומו נרחיב בפסוקים אלו החוזרים על עצמם כאן ובתהילים.

6. על משמעות כינויים של בני ישראל בשם זה דווקא בהקשר של יציאת מצרים, והקשר לעניינו כאן, הרחבנו בספרנו על שמות ובע"ה נרחיב עוד בהמשך.